

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

prof. dr. Janez Bogataj

NAUKI ZA EVROPEJCE

Letošnje leto so našo vedo zaznamovali trije pomembni dogodki. Zato je podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine verjetno najprimernejša priložnost, da jim posvetim nekaj besed. Posebej še zato, ker je bila na različne načine v vse tri dogodke neposredno vpletena tudi etnologija, ki je tako s svojimi raziskovalnimi, strokovnimi in aplikativnimi dejanji ponovno pokazala na nekatere od številnih področij vsakdanjиков, s katerimi lahko sooblikuje naše odnose do dediščine na eni in bogati sodobne življenjske kakovosti na drugi strani.

Najprej je tu dogodek, dejanje, da ne rečem uspeh, ki je zaznamoval tako kraj naše današnje slavnosti kot celotno Ribniško dolino, oziroma ozemlje ribniške suhe robe. Ob splošni brezbržnosti države do zaščite nekaterih posebnih in razpoznavnih dejavnosti in izdelkov, je bila letos ribniška suha roba deležna zaščite svojega geografskega porekla. Tako kot pri zaščiti geografskega porekla in tradicionalnega ugleda nekaterih drugih izdelkov, je tudi v primeru ribniške suhe robe prišla glavna pobuda za zaščito iz domačega kulturnega okolja in veseli nas lahko, da je pri ustvarjanju zahtevnega raziskovalnega in patentnega projekta sodelovala tudi naša stroka, še toliko bolj, ker je bila zastopana s predstavniki najmlajše generacije, ki je šele pred kratkim zapustila fakultetne predavalnice, sedaj pa pridobljeno znanje, obogateno z novimi spoznanji posreduje domačemu kulturnemu okolju.

Zaščita geografskega porekla ribniške suhe robe je opozorila na vsaj še dve drugi značilnosti naših sodobnosti. Najprej na nekaj, kar močno odstopa od siceršnjih sodobnih slovenskih karakteroloških značilnosti, namreč zaprtosti v občinske, lokalne, krajevne in še kakšne ožje okvire. Menim, da imamo pri zaščiti geografskega porekla ribniške suhe robe opraviti z redkim primerom skupnih prizadevanj in sprejemanj »pravil igre« za zaščito s strani vseh občin, kjer je ugotovljena zgodovinska in sodobna koncentracija hišne lesne galanterije, kot danes označujemo izdelovanje suhorobarskih izdelkov. Prav zaradi poznavanja sodobnih življenjskih in »psihotričnih« razmer v Sloveniji sem s presenečenjem ugotovil, da v tem primeru niso nikjer poskušali zaščititi suhe robe samo v svojih občinskih, krajevnih ali ne vem še kakšnih brložnih okoljih. Morda pa je to dobro znamenje in celo potrditev misli, da tudi karakterologija ni nek statičen in nespremenljiv pojav ter da že dolgo ne veljajo več Trstenjakove ali še kakšne druge ugotovitve. Te namreč niso bile podobe realne, ampak idealne Slovenije, kakršno si je večina vedno želela in se je zatekala v stereotip, še več: na njej je gradila in pogosto gradi tudi svoje sodobne predstave, politiko, slabo projekcijo v svet in še kaj. Ta suhorobarski premik, zmožnost združenih moči za skupni cilj brez ljubosumnega lokalizma, je bil morda pred tem

dosežen le še z zaščito cvička in z odločitvijo o samostojnosti slovenske poti.

Vendar pa ima doseženi uspeh z zaščito ribniške suhe robe še eno razsežnost in razlago. Navsezadnje je prizadevanje za zaščito palete ustvarjalnosti in tudi ekonomskih učinkov, ki omogočajo številnim posameznikom, družinam in naseljem preživetje tudi v sodobnosti, povezano z vrsto drugih pozitivnih razmišljanj in dejanj, ki imajo svoje korenine prav v Ribniški dolini. Slovenski etnologi smo danes gostje v Hrovači, vasi, kjer so se korenine slovničarja in patra Stanislava Škrabca v zadnjih letih nadgradile z uspešnim delovanjem njegovih sorodnikov, potomcev, nosilcev uspešnega podjetja Riko hiše. Spet tudi z delčkom sodelovanja naše vede, kar želim še posebej poudariti. Eden od vzrokov za uspešnost Rika, njegovega direktorja Janeza Škrabca, vseh sodelavcev in navsezadnje tudi krajanov, je prav v tem posluhu in v potrebi po sodelovanju z različnimi strokami. Tudi to je za slovenske razmere izjemno in hkrati temeljni pogoj za uspešno življenje z dediščino v sodobnem svetu. Hkrati tudi poduk (tako kot pri zaščiti suhe robe) vsem drugim v Sloveniji, ki se podobnih korakov lotevajo zgolj z ljubiteljskih izhodišč, sladkobnega romantizma in turističnega ter še kakšnega folklorizma. Škrabčeva domačija torej ni le kulturno središče (ali kot še vedno mnogi nepravilno govorijo, da je etnološki spomenik) ampak je središčna točka v trikotniku, ki ga sestavljajo suha roba, podjetje Riko hiše in Hrovačani s svojimi sodobnimi vsakdanjiki in prazniki ter strokovno usmerjeno skrbjo za lokalno dediščino.

Drugi in tretji pomemben dogodek za našo vedo in državo Slovenijo je povezan z dvema osebama iz zgodovine etnologije. Da, namenoma poudarjam zgodovino vede, ki se tudi v znanju prihodnjih generacij kar nekoliko okruša, da ne rečem, odmika od možnosti odkrivanja vseh nešteti pozitivnih povezav in navezanosti na sodobna strokovna metodološka, metodična in aplikativna izhodišča. In obe osebi sta tudi zgodovinsko povezani z obema pomembnima dogodkoma za našo vedo.

Najprej je tu Jožef Pajek, ki sklepa romantično obdobje v zgodovini etnološke vede na Slovenskem, in predvsem njegovo pomembno delo »Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev«, ki je izšlo pri Slovenski matici v Ljubljani leta 1884, torej natanko stodvajset let pred izidom »Slovenskega etnološkega leksikona«, ki je tako odločujoče označil prizadevanja in stopnjo doseženega v slovenski etnološki vedi na vstopu v novo tisočletje. Pajkova ureditev posameznih prispevkov v Črticah po abecednem redu je bila pogost argument tudi naših akademskih učiteljev, zlasti še prof. Vilka

Novaka, ki je to delo označil kot prvi zamelek strokovnega leksikona. Etnološka veda je s »Slovenskim etnološkim leksikonom« zares naredila velik korak. Ne le v družbi z drugimi, bolj ali manj sorodnimi strokami, katerim, zlasti nekaterim njihovim predstavnikom, namenja v leksikonu kar precej prostora, ampak tudi širše. Slovenija kot država dobiva s tem leksikonom artikulacijo svojih vsakdanjnikov in praznikov. Končno imamo temeljno osnovo, iz katere bo lahko v doglednem obdobju zraslo še temeljitejše delo, z upoštevanjem ne le morda naključno ali celo zavestno prezrtih sestavin sodobnega načina življenja, ampak tudi vsega, kar nam sporočajo sooblikovalci razvoja naše vede. Naj se sliši še tako patetično ali celo v slogu ekonomske propagande: menim, da bi moral »Slovenski etnološki leksikon« sooblikovati življenjski utrip v večini družin na Slovenskem. Če ga bodo uporabljali predvsem sestavljenci križank in vprašanj v kvizih »Lepo je biti milijonar« in »Najšibkejši člen«, bo to le delni uspeh njegovega poslanstva. Torej, prepričan sem, k temu me navaja tudi podatek, da so samo v prednaročilu prodali čez 3.000 izvodov leksikona, da bo to delo lahko kmalu postalo najtrdnjši člen v naših sodobnih razmerjih, znanju, odkrivanju vrednot in še čem.

Tretji pomembni dogodek pa je povezan z osebo, po kateri se imenujejo tudi naše strokovne nagrade in priznanja, t.j. z Matijem Murkom. Dejal sem, da si s Pajkom časovno sledita: Pajek je zaznamoval sklepanje romantičnega obdobja, Murko pa je začel z znanstveno potjo v slovenski etnološki vedi oz. takrat še v narodopisju. Tolikokrat navajano njegovo poročilo o Narodopisni razstavi češkoslovenski v Pragi 1895, ki ga je objavil leto pozneje v »Letopisu matice Slovenske«, je še zlasti v poglavju »Nauki za Slovence« postavilo kar nekaj pomembnih opornih točk prizadevanjem etnološke vede tudi na področju muzeologije. Zato je tretji pomembni dogodek v naši vedi povezan z morda eno najbolj temeljnih pridobitev ne le slovenske etnologije, ampak predvsem slovenskega naroda in države Slovenije na vstopu v novo tisočletje. Morda res zelo pozno, pa o tem ne kaže razpravljati danes v teh slovesnih okvirih in tudi ne nizati vzrokov za tako mačehovski odnos različnih družb in družbenih ureditev do najbolj temeljnih kulturnih oblik, njihovih podob v dediščini, transformacij v sodobnosti in izzivov medkulturnih stikov v sedanjosti. Dobivamo torej nove, bolje rečeno resnično prve prostore kompleksnega muzeja, ki bo s specifičnimi jeziki muzejskih govoric podajal etnološke poglede na življenjske sloge različnih družbenih skupin in v različnih obdobjih razvoja vse do sodobnih izzivov. Če bi izid »Slovenskega etnološkega leksikona« in odprtje zbirk Slovenskega etnografskega muzeja časovno načrtovali, se verjetno ne bi posrečilo to, kar se je dejansko zgodilo prav v letošnjem letu. Oba dogodka sta pravzaprav en sam dogodek, le da se s prvim srečujemo v obliki knjige, z drugim pa v prostorih muzeja. Malo prej sem dejal, da s tem temeljnim muzejem slovenska družba zamuja, ob dejstvu, da smo postavili že vse mogoče in tudi nemogoče zbirke in muzeje ... Morda pa z muzejem in tudi leksikonom niti ne zamujamo. Kot stroka gotovo ne, če upoštevamo širše družbeno dogajanje, v katero sta vpeta ta dva dogodka. Menim, da se tokrat slovenska etnološka veda zares aktualno odziva na družbene izzive ter dogajanja. Matija Murko je v Poročilo o

razstavi napisal sloganovski naslov zadnjega poglavja »Nauki za Slovence«. Danes ob Leksikonu in Etnografskem muzeju lahko zaključimo: Nauki za Evropejce! V časih, ko nam neprestano govorijo o tranzicijah in globalizacijah delujeta oba pomembna dogodka za Slovence kot nauki za pokončno držo in samozavest, za vse ostale Evropejce pa kot nauki, ki prinašajo nova spoznanja o pestri ustvarjalnosti in kulturi v tem delu sveta in ga tako bogatijo.

Slovensko etnološko društvo je najširši okvir vsega etnološkega strokovnega delovanja na Slovenskem. Zato nam vsi trije omenjeni pomembni dogodki lahko pomenijo, da se morda niti sami ne zavedamo, kako mehko nas je prešla občeslovenska kriza društvenega delovanja, torej oblika povezovanja strokovnih, raziskovalnih, če hočete tudi družabnih interesov. Kriza, ki je tako značilna za najrazličnejša društva v zadnjih letih 20. in na prehodu v 21. stoletje. Muzej, leksikon, vse več odmevnih in konkretnih povezovanj s t. i. terenom, enakopravno sodelovanje pri reševanju vsakdanjih, tudi zapletenih družbenih vprašanj, medkulturnih stikov in še kaj bi se našlo v zbirki novih možnosti tudi za odmevno delovanje etnološke vede, ki si je tako dokončno izoblikovala svoj zares specifični položaj v družboslovju in humanistiki, v načrtovanju sodobnih odnosov in svojevrstnem razumevanju sporočil dediščine, ter se osamosvojila umetnostnih, slavističnih in še kakšnih drugih okvirov. K temu položaju vede, ki pa ga bo treba tudi v prihodnje še naprej razvijati in dopolnjevati, so prispevali prav vsi sooblikovalci njenega razvoja: od prvih zapisovalcev in zbiralcev do tudi današnjih prejemnikov strokovnih priznanj. Prvim velja vsa čast in spoštljiv spomin, slednjim pa tudi moje iskrene čestitke.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 7. 11. 2004

